

KATJA BAKIJA

Sveučilište u Dubrovniku, Fakultet za medije i odnose s javnošću

kbakija@unidu.hr

<https://orcid.org/0000-0001-9527-2540>

UDK: 821.163.42-311.6:94(497.5)"10"

DOI: <https://doi.org/10.47960/3029-3103.2026.12.83>

Izvorni znanstveni rad

Književni narativ o kralju Tomislavu u povijesnome romanu *Tomislav, prvi kralj Hrvata* Josipa Banovca

Sažetak

Kralj Tomislav trajni je simbol snažne i neovisne Hrvatske i jedan od najvažnijih likova u hrvatskoj književnosti u kojoj se pojavljuje u različitim žanrovima – povijesnim romanima, epskoj poeziji, drami i publicističkim tekstovima.

Književni je narativ o prvome hrvatskom kralju, s obzirom na oskudnost povijesnih izvora u prostoru, između povijesne rekonstrukcije i mitologizacije. U 19. i 20. stoljeću, razdoblju jačanja nacionalnoga identiteta, u gradbi književnoga lika kralja Tomislava prevladava nacionalno-romantičarski narativ koji ga prikazuje kao heroja koji brani domovinu od neprijatelja: moćna, pravedna i mudra vladara koji je ujedinio hrvatska plemena i učvrstio kraljevstvo. U suvremenoj književnosti problematizira se njegova povijesna uloga i pokušava se razlučiti mit od stvarnosti.

U radu će se analizirati književni prikaz kralja Tomislava u dvotomnome povijesnom romanu Josipa Banovca (pravim imenom Josip Verić) *Tomislav, prvi kralj Hrvata*, koji je prvotno izlazio u listu *Narodni val*, novinama koje je osnovao Stjepan Radić. Cjelovito djelo tiskano je 1927. godine u nakladi Stjepana Radića, a potom je doživjelo još dva izdanja. Godinu kasnije objavljen je u *Slavenskoj knjižari*, a 1990. godine izlazi u izdanju *Hrvatskoga književnog društva sv. Ćirila i Metoda*.

Roman donosi fikcionaliziranu inačicu života i vladavine kralja Tomislava kroz političke borbe, prikaz njegovih vojnih uspjeha, povijesni kontekst razvoja hrvatskoga društva u ranome srednjem vijeku i elemente ljubavne priče, a sam Tomislav mitiziran je kao idealni kralj i simbol hrvatske državnosti. Roman *Tomislav, prvi kralj Hrvata* važan je doprinos hrvatskoj povijesnoj prozi u kontekstu razumijevanja povijesne naracije u hrvatskoj književnosti.

Ključne riječi: Kralj Tomislav; povijesni roman; nacionalni identitet; Josip Banovac; književni narativ; mitologizacija; povijesna rekonstrukcija.

The Literary Narrative in Josip Banovac's Historical Novel *Tomislav, The First King of The Croats*

Abstract

King Tomislav is an enduring symbol of a strong and independent Croatia and is one of the most significant figures in Croatian literature, appearing across various genres - including historical novels, epic poetry, dramas, and journalistic texts.

Due to the scarcity of historical sources, literary depictions of Croatia's first king oscillate between historical reconstruction and mythologization. In the nineteenth and twentieth centuries, during a period of strengthening national identity, the construction of the literary character of King Tomislav was dominated by a national-romantic narrative that portrayed him as a hero defending his homeland from enemies, a powerful, just, and wise ruler who united the Croatian tribes and strengthened the kingdom. Contemporary literature problematizes his historical role and attempts to distinguish myth from reality.

This paper explores the literary portrayal of King Tomislav in Josip Banovac's (real name Josip Verić) two-volume historical novel *Tomislav, the First King of the Croats*, originally published in the newspaper *Narodni val*, founded by Stjepan Radić. The complete work was printed in 1927 in the publishing house of Stjepan Radić, followed by two more editions – one in 1928 by *Slavonska knjižara* and another in 1990 by the *Croatian Literary Society of St. Cyril and Methodius*.

The novel presents a fictionalized account of King Tomislav's life and reign, intertwining political struggles, military successes, and the broader historical context of early medieval Croatian society with elements of a love story. Tomislav himself is mythologized as the ideal king and a symbol of Croatian statehood. The novel *Tomislav, the First King of the Croats* is a significant contribution to Croatian historical prose in the context of understanding historical narrative in Croatian literature.

Keywords: King Tomislav; historical novel; national identity; Josip Banovac; literary narrative; mythologizing; historical reconstruction.

Uvod. Povijesni roman: Narativi prošlosti i literarna konstrukcija sjećanja

Povijesni roman kao žanr zauzima važno mjesto u književnoj produkciji od 19. stoljeća nadalje, služeći kao most između fikcionalnoga i povijesnoga diskursa.

Povijesni roman nastao je na početku devetnaestog stoljeća, otprilike u doba Napoleonova sloma (Scottov *Waverley objav-*

ljen 1814.). Naravno, romane s povijesnim temama možemo naći također u sedamnaestom i osamnaestom stoljeću i, ako smo tome skloni možemo i srednjovjekovne adaptacije klasične povijesti ili mita smatrati „pretečama“ povijesnog romana, a mogli bismo ići i dalje, u Kinu ili Indiju. Tu međutim ne nalazimo ništa što baca pravo svjetlo na pojavu povijesnog romana.¹

Premda su elementi pripovijedanja o prošlosti prisutni još u klasičnoj književnosti, povijesni roman u modernome smislu etablira se s djelima Sir Waltera Scotta, koji uvodi model pripovijedanja u kojemu se individualne sudbine likova isprepliću s velikim povijesnim zbivanjima. Takav narativ omogućuje višerazinsko tumačenje povijesti – kako kao objektivna slijeda događaja tako i kao subjektivno doživljene stvarnosti. Povijesni roman ne teži pukoj rekonstrukciji prošlosti, nego njezinoj interpretaciji i reprezentaciji kroz literarni diskurs. U skladu s time suvremene teorije književnosti – osobito naratologija, poststrukturalizam i teorija historiografskoga metafikcionalnog romana – ističu da povijesni roman konstruira „fikcionaliziranu povijest“ koja često podcrtava granice između činjenice i fikcije, povijesti i sjećanja, kolektivnoga i individualnoga identiteta. Teorija historiografske metafikcije ukazuje na to kako postmoderni povijesni romani istodobno problematiziraju i reafirmiraju povijest, razotkrivajući njezinu diskurzivnu prirodu.

Narativi povijesnoga romana često funkcioniraju kao sredstva oblikovanja kulturnoga pamćenja, pri čemu autor rekonstruira izgubljene ili potisnute glasove povijesti. Istodobno, povijesni roman može služiti i kao platforma za kritičku reevaluaciju dominantnih historiografskih narativa, osobito u kontekstu nacionalnih mitova, kolonijalne prošlosti ili traume. Kroz likove, dijaloge i narativne strategije – poput višestrukih fokalizacija ili fragmentirane strukture – povijesni roman preispituje službene istine i otvara prostor za alternativne interpretacije prošlosti.

U tome kontekstu povijesni roman nije samo književna forma nego i kulturni artefakt koji aktivno sudjeluje u oblikovanju kolektivnoga identiteta i razumijevanja povijesti. Bilo da se temelji na dokumentarnoj točnosti ili literarnoj imaginaciji, povijesni roman svojim narativnim mehanizmima čitatelju pruža mogućnost da prošlost ne samo upozna nego i reflektira.

1 Miroslav Beker, *Suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, 1990., str. 331.

1. Povijesni roman u hrvatskoj književnosti: Naracija, ideologija i konstrukcija nacionalne prošlosti

U hrvatskoj književnosti 19. i 20. stoljeća povijesni roman zauzima važnu ulogu u procesu poblikovanja nacionalne svijesti, jezičnoga standarda i kulturne samosvijesti, osobito u kontekstu ilirskoga pokreta i širega europskog romantizma. Poput svojih europskih pandana, hrvatski povijesni roman iz toga razdoblja ne služi samo pripovijedanju o prošlosti nego i njezinoj simboličkoj interpretaciji u svrhu afirmacije nacionalnoga identiteta. U tome smislu roman povijesne tematike postaje medij kojim se konstruira narativ o „nacionalnoj povijesti“, pri čemu književni diskurs nadopunjuje i često reinterpreтира službenu historiografiju.

Model povijesnoga romana u hrvatskoj književnosti naglašava nacionalne teme, povijesne junake i važne političko-kulturne prijelomnice (npr. borbe protiv Osmanlija, Mađara, pitanja crkvene i političke autonomije, odnosa s Austro-Ugarskom te slavenske solidarnosti). Autori poput Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Eugena Kvaternika, Augusta Šenoa, Eugena Kumičića i Velimira Deželića unutar žanrovskoga okvira povijesnoga romana stvaraju tekstove koji često imaju dvostruku funkciju: estetsku i ideološku.

Povijesni romani toga razdoblja ujedno predstavljaju i narativnu praksu kojom se fiktivno strukturira kolektivno sjećanje. Teorije kulturnoga pamćenja ističu da književnost može služiti kao zamjenski arhiv – osobito u razdobljima kada su institucije znanosti i historiografije još u povojima ili su pod snažnim političkim utjecajem. Povijesni romani toga vremena, stoga, nisu samo rekonstrukcije prošlosti nego i projekcije tadašnjih potreba i očekivanja – uključujući stvaranje predodžbe o hrvatskome narodu kao povijesnome subjektu. Naratološki, ti romani često koriste realističke i linearne modele pripovijedanja, uz jasno razgraničenje između dobra i zla, heroja i izdajnika, prošlosti i sadašnjosti. No, iza te prividne jednostavnosti krije se kompleksan ideološki aparat: kroz naraciju se kodificiraju vrijednosti poput domoljublja, predanosti vjeri, žrtve za domovinu, vjernosti tradiciji i jeziku. Takva književnost stoga ne funkcionira samo unutar estetskih kategorija nego i kao sredstvo političke mobilizacije i kulturnoga oblikovanja.

Povijesni roman s kraja 19. i početka 20. stoljeća u hrvatskoj književnosti ne funkcionira samo kao oblik povijesne rekonstrukcije

nego i kao sredstvo ideološke artikulacije. Nemeć naglašava da je upravo ovaj žanr poslužio kao platforma za oblikovanje kolektivnih identiteta i društveno-političkih poruka: „To je i razumljivo: povijesni roman bio je, kao što smo vidjeli kod Šenoć, idealna forma za izražavanje ideoloških stavova, za formuliranje nacionalnih težnji i opredjeljenja i za tumačenje suvremene zbilje kroz prizmu ‘povijesnog iskustva’. Ideja nacije središnja je idejna potka gotovo svih romana ovog razdoblja. Njoj su podređene čak i aktancijalne sheme i karakterologija likova.“²

Ovakav tip narativa ne odražava samo prošlost nego je i aktivno konstruira i usmjerava prema potrebama suvremenoga čitateljstva, oblikujući pritom i književne i društvene vrijednosti. U kontekstu hrvatske književnosti povijesni romani 19. i 20. stoljeća predstavljaju i retrospektivu i aktivnu intervenciju u kolektivnu imaginaciju i kulturni kontinuitet. Istovremeno reproduciraju i proizvode značenja, oblikujući način na koji se prošlost pamti, razumije i pripovijeda.

2. Narativ o kralju Tomislavu u hrvatskoj književnosti 19. i 20. stoljeća: Mit, povijest i nacionalna ideologija

U hrvatskoj književnosti figura kralja Tomislava zauzima istaknuto mjesto kao simbol nacionalnoga jedinstva, državnosti i povijesnoga kontinuiteta. Kao prvi hrvatski kralj okrunjen 925. godine, Tomislav je u kolektivnoj svijesti – osobito u doba narodnoga preporoda – prerastao u mitološku figuru koja ne postoji samo unutar povijesnih izvora nego i u nacionalno-romantičarskome imaginativnom prostoru. Taj narativ u književnosti služi za evociranje srednjovjekovne prošlosti te kao diskurzivno sredstvo konstruiranja identiteta u vremenu kada hrvatski narod teži kulturnomu, političkomu i teritorijalnomu samopotvrđivanju unutar Habsburške Monarhije.

U skladu s duhom vremena i pod utjecajem europskoga romantizma brojni hrvatski pisci, pjesnici i povjesničari 19. stoljeća posežu za likom kralja Tomislava kako bi stvorili simboličku os i referentnu točku za projiciranje nacionalnoga ponosa i ideje državnosti. Narativ o Tomislavu često je lišen povijesne kompleksnosti i predodčen kao idealizirana vizija prošlosti – kao zlatno doba hrvatske neza-

2 Krešimir Nemeć, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 1990.*, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994., str. 103.

visnosti i vojne moći. U tome kontekstu Tomislav ne funkcionira samo kao lik nego i kao narativni trop, kao metafora izgubljene državnosti koja treba biti ponovno uspostavljena kroz preporodni i politički rad.

U književnim tekstovima toga razdoblja Tomislav se pojavljuje u različitim žanrovskim oblicima – od povijesnih poema i pjesama, preko pripovijetki do dramatizacija. Posebno mjesto zauzimaju domoljubne pjesme koje mitologiziraju lik kralja kao „oca domovine“, što je u skladu s tadašnjim potrebama stvaranja nacionalnoga panteona junaka.

U korpusu hrvatske književnosti koja tematizira ranu nacionalnu povijest osobito je vidljiv interes za lik kralja Tomislava, simbolički oblikovan kao prvi hrvatski vladar. Među djelima nadahnutim likom Tomislava kao prvoga hrvatskog kralja valja spomenuti trilogiju o kralju Tomislavu Velimira Deželića (1864. – 1941.), a riječ je o romanima *U buri i oluji* (1902.), *Prvi kralj*³ (1903.) i *Hrvatske slave sjaj*⁴ (1924.), u kojoj se nacionalni identitet uobličava književnom rekonstrukcijom srednjovjekovlja. S obzirom na povijesnu i simboličku povezanost kralja Tomislava s biskupom Grgurom Ninskim lik prvoga hrvatskog kralja javlja se i u suvremenijim književnim obradama. Među njima su scenarij *Grgur Ninski* (1979.) Mate Marasa⁵ i pripovijetka *Grgur* (2013.) Nevena Budaka⁶, oba djela koja nastoje književno reinterpretirati zategnut odnos između povijesne činjenice i kulturnoga mita.

U Marasovu scenariju, koji je prvotno objavljen u časopisu *Mogućnosti* (2010.), a potom i kao zasebna publikacija 2013. godine, Grgur Ninski prikazan je ne samo kao borac za samostalnost hrvatske crkve nego i kao kompleksna figura koja nadilazi crno-bijele podjele između glagoljaša i latinaša. Marasova koncepcija implicira da taj

3 Ovaj roman, objavljen 1903. godine, prikazuje prijelomno razdoblje hrvatske povijesti kroz političke intrige, vjerska previranja i ljubavne zaplete. Deželić idealizira likove kralja Tomislava i Grgura Ninskoga, naglašavajući slavu nekadašnjega kraljevstva i važnost vjerske pripadnosti u očuvanju hrvatskoga identiteta.

4 Pripovijest iz doba prvoga hrvatskog kralja Tomislava, Hrv. književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1925.

5 Scenarij Grgur Ninski Mate Marasa koji se pojavio 1979.

6 Pripovijetka iz zbirke Nevena Budaka *Hrvatski vladari – knezovi, kraljevi, biskupi* (2013.)

sukob nije bio nužno nepomirljiv, što sve češće potvrđuju i noviji historiografski i filološki uvidi. Iako Grguru ne smeta latinski jezik, njegovo prisilno nametanje slavenskomu jeziku doživljava kao oblik duhovne inferiorizacije.

Glavni lik u njemu je biskup Grgur Ninski. I Maras, kao i Neven Budak, kao da pokušava pomiriti one koji misle da je Grgur Ninski bio veliki zaštitnik glagoljice s onima (koji prevladavaju u stručnim krugovima) koji ga vide samo kao borca za nadbiskupsku splitsku stolicu. Vrijeme radnje je između dvaju splitskih sabora, tj. između 925. i 928. Iz Marasove koncepcije ne izlazi da bi glagoljaši i latinaši bili nepomirljive strane (to u novije vrijeme sve češće tvrde i hrvatski povjesničari i filolozi). Grguru ne smeta latinski osim kad se njime nasilno uklanja slavenski, i sam kadšto moli latinski, ali u takvim prilikama nije sretan, drži to svojom slabošću.⁷

U svojoj pripovijetci o Grguru Ninskome Budak tematizira povijesnu dvojbu o tome je li riječ o glagoljašu ili tek o političkome akteru u borbi za splitsku nadbiskupsku stolicu. Karakteristična je autorova praksa da svakoj pripovijetci doda kratki esejistički tekst pod naslovom *Što doista znamo*, čime čitatelju nudi mogućnost da književni prikaz uspoređi s povijesno-utemeljenim spoznajama. Premda izrijekom ističe da je „svojoj mašti pustio na volju“, čini se kako je ta maštovitost uvelike oblikovana, pa i ograničena, autorovim znanstvenim uvidima.⁸

Važno je napomenuti da je narativ o Tomislavu tijekom 19. stoljeća bio u snažnoj sprezi s tadašnjom historiografijom i ideologijom. Povijest se nije doživljavala kao autonomno znanstveno polje, nego kao sredstvo političke legitimacije, što je rezultiralo proizvodnjom „nacionalne mitologije“ koja je nerijetko zamagljivala granice između činjenice i fikcije. Teorije kolektivnoga pamćenja ukazuju na to da se upravo kroz takve književne narative oblikuje simbolički registar unutar kojega se interpretira prošlost i usmjerava budućnost. Tomislav, kao narativna figura, u tome procesu postaje više simbol nego povijesna osoba – on je medij kroz koji se artikuliraju težnje za političkom autonomijom, teritorijalnim jedinstvom i kulturnim uzdizanjem. U tome smislu narativ o kralju Tomislavu u hrvatskoj književnosti ne iščitavamo kao književnu obradu jedne povijesne

7 Stjepan Damjanović, „Povijest i pripovijest“, *Kolo*, 3, 2024., <https://www.matica.hr/kolo/798/povijest-i-pripovijest-37070/>

8 *N. mj.*

ličnosti, nego odražava šire ideološke, kulturne i političke procese. On je produkt specifična povijesnog trenutka u kojemu se prošlost koristi kao temelj za imaginaciju nacionalne budućnosti.

3. O autoru

Autor Josip Banovac, pravoga imena Josip Verić⁹, književnik i publicist, rođio se 1881. godine u Hrvacama (kod Sinja), a preminuo 1953. godine. U svoje je vrijeme bio aktivna figura u kulturnome i književnome životu, posebno poznat po povijesnim romanima i domoljubnoj prozi. Radio je na popularizaciji hrvatske povijesti kroz književnost, u kontekstu narodnih pokreta i kulturne izgradnje nacionalnoga identiteta. Pisanjem se bavio usporedno s pedagoškim radom (radio je kao učitelj i kulturni djelatnik), a objavljivao je uglavnom povijesne romane, priče i eseje s domoljubnom tematikom u kojima je nastojao oživjeti slavnu prošlost Hrvata, osobito srednji vijek. Stil mu je klasičan, narativan, odgojno-poučan, često prožet kršćanskim i etičkim vrednotama. Za života je bio poznat i čitan, osobito u školama i među prosvjetnim radnicima. Nakon 1945. godine, u novome ideološkom kontekstu socijalističke Jugoslavije, njegovo domoljubno i kršćanski obojeno pisanje palo je u drugi plan. Iako danas relativno zaboravljen autor, njegovo djelo ima vrijednost u povijesti hrvatske povijesne proze, osobito u međuratnome razdoblju.

Roman *Tomislav, prvi kralj Hrvata*, podnaslovljen kao „Veliki roman iz hrvatske prošlosti“, prvotno je izlazio u nastavcima u listu *Narodni val*¹⁰, a cjelovito djelo tiskano je prvi put 1927. godine u nakladi Stjepana Radića. Potom je doživio još dva izdanja, godinu kasnije objavljen je u *Slavenskoj knjižari*, a 1990. godine izlazi u izdanju *Hrvatskoga književnog društva sv. Ćirila i Metoda*. Ova izdanja svjedoče o trajnome interesu za Banovčev roman kroz različita

9 Treba ga razlikovati od franjevačkoga pisca istoga imena i prezimena iz 18. stoljeća.

10 *Narodni val* bio je hrvatski list koji je prvi put osnovao Stjepan Radić dvadesetih godina 20. stoljeća. Nakon što je prestao izlaziti, list je ponovno pokrenuo njegov sin Vladimir Radić 1937. godine. Služio je kao platforma za promicanje ideja Hrvatske seljačke stranke i obrađivao je političke, društvene i kulturne teme relevantne za to razdoblje. Jedan od važnijih sadržaja objavljenih u *Narodnom valu* bio je roman *Tomislav, prvi kralj Hrvata* autora Josipa Banovca.

povijesna razdoblja. Riječ je o prikazu života i vladavine prvoga hrvatskog kralja, a pisan je jasnom nacionalno-političkom porukom i idealističkim prikazom hrvatske povijesti u širem društvenom i kulturnom kontekstu u dvotomnome izdanju s oko 700 stranica. „Ta težnja za sveobuhvatnošću, razgranatošću, beskrajem, koja, potječe iz samog oblika romana, dovela je do stvaranja nizova romana, njihova vezivana u *dilogije*, a napose u *trilogije* ...“¹¹

Roman je napisan u razdoblju kada se hrvatski nacionalni identitet snažno afirmirao, a povijesna je tematika bila popularna u književnosti. Josip Banovac koristi narativne tehnike slične Augustu Šenoi, kombinirajući povijesne izvore s beletristikom kako bi stvorio uzbudljivu priču o prvome hrvatskom kralju. Iako danas manje poznat široj publici, taj roman ima zanimljivo mjesto u razvoju hrvatske povijesne proze i u oblikovanju književnoga mita o Tomislavu. Zanimljiv je i iz perspektive književne historiografije, jer je jedan od rijetkih primjera proznoga oživljavanja ranosrednjovjekovne hrvatske povijesti. Glavna je tema romana uzdizanje Hrvatske u kraljevinu s Tomislavom kao središnjom figurom nacionalnoga ujedinjenja. Roman prikazuje političke i vojne procese koji su vodili do krunidbe, čime se nacionalna prošlost predstavlja kao logičan kontinuitet prema nezavisnosti i državnosti. Središnje su tematske osi romana politička ujedinjenost Hrvata i važnost samostalne hrvatske krune.

4. Analiza narativa u romanu *Tomislav, prvi kralj Hrvata* Josipa Banovca

4.1. Struktura i kronološki okvir

Roman je strukturiran kao linearni kronološki narativ koji prati ključne događaje iz Tomislavove vladavine — od njegova ustoličenja pa sve do političkih i vojnih sukoba koji su obilježili njegovo doba. Autor se u narativu oslanja na poznate povijesne činjenice (npr. borbe s Mađarima, odnosi s Bizantom i Bugarskom, podrška Rimu), no slobodno popunjava praznine dijalozima, psihološkim momentima i izmišljenim epizodama. Banovac koristi klasične na-

11 Aleksandar Flaker, „Umjetnička proza“, *Uvod u književnost*, Fran Petre – Zdenko Škreb (ur.), Znanje Zagreb, 1969., str. 409-450.

rativne strukture (linearno kronološko pripovijedanje, jasan razvoj likova, konflikata – ratovi, odnosi s crkvom, prijatnije izvana) kako bi čitatelj lakše prepoznao i osjećao „progresiju“ nacionalne povijesti. Pripovijedanje teče polagano, bogato je dijalozima i opisima – priča se gradi kroz odnose likova, a ne samo kroz događaje. Pojavljuju se i motiv ljubavi, dvorskih spletki te vanjskih prijatnji (Mađari, Bugari), što romanu daje dinamiku. Banovac vješto kombinira povijesne činjenice i književnu fikciju, uz narativne elemente slične viteškomu romanu.

Roman je kompozicijski strukturiran u dva glavna dijela, s dodatnim završnim poglavljem naslovljenim *Zaglavak*, koje funkcionira kao epilog, ali istovremeno i kao autorski komentar na hrvatsku državost interpretiranu iz pozicije suvremenosti, tj. vremena nastanka djela. Pripovjedna perspektiva odgovara nefokaliziranoj naraciji: pripovjedač je sveznajući, sveprisutan i neutralan, sposoban pratiti događaje, misli i odnose svih likova bez ograničenja njihove perspektive.

Takva narativna instanca odražava se i u razlikovanju razina autorskoga izraza unutar teksta. Naime, kako ističe Vladimir Biti, pripovjedač u fikcionalnome tekstu treba se razlikovati od implicitnoga autora – „U fikcionalnom pripovijedanju pripovjedač je glas koji preuzima odgovornost za pripovjedni iskaz i valja ga kao unutar-tekstnu instancu razlikovati od implicitnog autora kao izvantekstne (okvirne) instance, od autora-funkcije kao intertekstne instance te napokon od autora kao protagonista komunikacijske situacije.“¹²

Banovac u roman uključuje prijelazne scene koje povezuju povijesne događaje te uvodi likove koji ne postoje u dokumentiranim izvorima, ali služe kao narativni mostovi prema širemu društvenom kontekstu. Ovakva struktura omogućuje autoru da povijest ne prepričava suhoparno nego da je dramatizira i emocionalno angažira čitatelja.

4.2. Lik kralja Tomislava kao narativni stožer

Središnji lik romana, kralj Tomislav, oblikovan je kao idealizirani vladar — odvažan, razborit, pobožan i pravedan. Nije prikazan kao čovjek s manama, nego kao simbol duhovnoga i političkoga jedinstva hrvatskoga naroda. Njegove vrline često se naglašavaju u di-

12 Vladimir Biti, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*, Matica hrvatska, 1997., str. 320.

jaložima i unutarnjim monolozima drugih likova, čime autor dodatno učvršćuje simboličku funkciju kralja. Njegova književna slika oblikovana je kroz nekoliko ključnih elemenata:

- Zaštitnik i ujedinitelj – Tomislav je u romanu prikazan kao moćan i mudar vladar koji je ujedinio dalmatinske i panonske Hrvate te osigurao stabilnost i neovisnost zemlje. Odlikuju ga samosvijest i odgovornost – duboko razmišlja o ulozi kralja i težini krune.

Na istoku je susjed jaki i ratnički Bugarin sa svojim vladarem Simeunom, na zapadu mudri i lukavi Mlečani, na jugu Bizant. Kod nas su tolike oblasti i župe sa županima, koji hoće da jedan drugoga u moći i bogatstvu prestigne ili da jedan drugome zavlada, a za drugo se šta ne brinu!¹³

- Vojskovođa i pobjednik – naglasak je na njegovim vojnim uspjesima, osobito nad Mađarima i Bugarskim Carstvom. Prikazuje se kao neustrašivi ratnik koji uspješno brani Hrvatsku i širi njezin utjecaj.

Mila moja braćo! Upravo se čudim svojoj smjelosti, da nisam još ni sada odlučio da odbijem toliko vaše povjerenje i toliku čast, što ste me izabrali vođom sviju svojih četa za obranu narodu! Ali moramo svi znati, da ćemo mi svi, da će svaki pojedinac vojak biti vođa! Naš nam je vođa misao, izbaciti neprijatelja iz domovine, a ljubav domovini dati će nam hrabrost i jakost, da branimo ono, što su nam ostavili naši predci. Da, braćo! Znajte da su već tri neprijateljeve vojske prešle Dravu i tako unišle u našu domovinu da je oplijene, stoljetni naš rad unište, nas ili pokore ili pobiju i da nas, koji ostanemo živi, liše slobode i time čovječstva. (...) Jer znajte, kako je neprijatelj što dolazi, odlučan, vješt i brojan zato ćemo biti i mi: odlučniji, jači, hrabriji, ali i – brži, jer ćemo još večeras prije zalaza sunca poći protiv njega! Izići ćemo mu dakle brzo u susret, a pri susretaju kazati ćemo mu srcem i desnicom: Stoj! Dalje ne ćeš!¹⁴

- Pravedan i mudar vladar, karakterno ga određuju mudrost i razboritost – zna kada pregovarati, kada ratovati. U romanu je opisan kao vladar koji je blizak narodu, donosi mudre odluke i vodi zemlju prema procvatu, narod ga doživljava kao „svoga“, ne kao uzurpatora.

13 Josip Banovac, *Tomislav, prvi kralj Hrvata; Veliki roman iz hrvatske prošlosti*, HKD sv. Ćirila i Metoda, 1990., str. 231.

14 Josip Banovac, *Tomislav, prvi kralj Hrvata; Veliki roman iz hrvatske prošlosti*, HKD sv. Ćirila i Metoda, 1990., str. 185.

Osjetio je da u govoru Tomislavljevu nijesu bile samo riječi već nešto više, jače i dublje. Ta zar samo puste riječi osvajaju tako ljude? Ne! Čitava pojava i biće mladoga kneževića, jaki izražaj riječi, na glasa i pogleda vedrih i sjajnih očiju, uvjerenje i neustrašivost te muževna odvažnost, sve je to potvrđivalo, da će govornik izvršiti i nastojati učiniti i nastojati provesti što se zaključilo.¹⁵

- Moralno uzoran vođa – čestit i pobožan, često u razgovoru sa svećenicima.

Kako se je već prije moglo o Tomislavu čuti samo dobro, tako je onda i ovaj prijedlog Želidragov i pojava Tomislavljeva potpuno osvojila sve. Svatko je, gledajući Tomislava, pomišljao na to, kako je on u saboru u Biaćima zagovarao vojnu pomoć, sve žrtvovao, pa kao što je već unaprijed time zadobio privrženost i zahvalnost sviju, sada ih je opet svojom krasnom pojavom potpuno osvojio i očarao.¹⁶

Povorka je bila burno i oduševljeno pozdravljena od sretnoga naroda. Pred crkvom sv. Mihajla dočekali su je biskupi i opati na papinskim poslanicama, biskupima Leonom prenestinskim i Ivanom jakinskim. Unidoše u crkvu. Pokraj žrtvenika bilo je namješteno raskošno prijestolje. Poslije saziva sv. Duha upita biskup Grgur narod: - Narode želiš li kruniti kralja? – Živio kralj Tomislav! – odgovori narod. Na to metne Tomislav ruke na sv. Evanđelje i položi svečanu prisegu. Biskup Ivan izmoli kratku molitvu i postavi kralju zlatnu krunu na glavu što ju je poslao papa.¹⁷

Glavna je tema romana uzdizanje Hrvatske u kraljevinu s Tomislavom kao središnjom figurom nacionalnoga ujedinjenja. Roman prikazuje političke i vojne procese koji su vodili do krunidbe, čime se nacionalna prošlost predstavlja kao logičan kontinuitet prema nezavisnosti i državnosti. Tomislavova krunidba središnji je dio romana i ima trostruku funkciju:

- povijesnu: potvrđuje Tomislava kao zakonitoga kralja
- simboličku: označuje ujedinjenje hrvatskoga naroda
- dramaturšku: kulminacija političke i duhovne zrelosti glavnoga lika.

15 *Isto*, str. 58.

16 *Isto*, str. 183.

17 *Isto*, str. 364-365.

Narod kao sudionik: Tomislav nije „nametnut” nego „prihvaćen”, krunidba je prikazana kao čin duhovnoga i političkoga jedinstva i kraljevstvo kao vizija moralne zajednice, a ne samo teritorija.

Svečanost je bila dovršena! Skupine su naroda, koji se je razilazio, pozdravljale oduševljeno kralja, a on je ozdravljao stojeći na povišenom mjestu. Sunce je zalazilo i osvjetljivalo pučinu mora, žale i humke, polja, šume i daleke gradove i sela, kojima se opet vraćao sretan narod.¹⁸

Optimističan je završetak drugoga dijela romana, vizija sretne zemlje i naroda koji u njoj obitava, koji joj se vraća nakon krvavih godina rata. Tomislav je prikazan heroizirano, ali ipak s ljudskim crtama. Iako idealiziran, ima unutarne dvojbe, razmišlja o sudbini naroda, traži savjete, promišlja vlastitu odgovornost. Osobito je naglašeno njegovo državničko jedinstvo – on ne vlada silom, nego privrženošću naroda i poštovanjem prema starijim običajima i vjери. Iako rijetko individualiziran, „narod“ se u romanu pojavljuje kao kolektivni lik – vjerni podanici, vojnici, težaci, svi okupljeni oko ideje slobodne Hrvatske. Narod je predstavljen kao aktivan subjekt povijesti, ne samo pozadina. Takva narativna konstrukcija oslanja se na postupak heroizacije – stvaranja povijesne ličnosti kao moralnoga i političkoga uzora.

Sad je kralj pošao povorkom prema jednom humčiću, gdje će ga sav narod moći vidjeti i pozdraviti, i gdje će primiti poklonstva. Kralj je bio ogrnut grimiznim skupocjenim plaštem, a kruna sa biserima i dragim kamenjem bljeskala se prelijevanjem raznobojnog svjetla i sjaja. Narod je zadivljen i očaran gledao u kralja i bajnu krunu te mu se činilo, da su se danas oživotvorile one priče o bogatstvu i ljepoti careva i kraljeva, o zlatnim dvorima, o kraljeviću i vilama i kao da su samo one mogle satkati taj prekrasni plašt i ukrasiti kraljevu krunu. I zato su pozdravni pokliči naroda bili izražaj dubokog i silnog oduševljenja, udivljenja i velike sreće, Narod je cijenio i ljubio svoga junačkog kralja i u njemu sada gledao svoju slobodu, sigurnost, snagu, svoju sreću, ali i ljepotu i sjaj.¹⁹

4.3. Vjera i crkvena legitimacija

Uloga crkve važna je u kontekstu krunidbe (papa Ivan X.), što naglašava važnost legitimacije Hrvatske Kraljevine i prikazivanja Hrvata kao dijela zapadnokršćanske civilizacije. Katolička komponenta implicitno postaje temelj državnosti.

18 *Isto*, str. 379.

19 *Isto*, str. 365.

Iza odlazaka poslanika pošli su župani, plemići i starješine plemena s narodom put Nina, da biraju novog biskupa. U to je doba cjelokupni narod birao biskupa, koga je potvrđivao papa. U takovu pravu izbora osjećao je narod veliko zadovoljstvo, ugodnu svoju dužnost i pouzdanje u vjeru, jer je mogao birati takovu osobu za svoga pastira, koja će ispuniti nade, želje i težnje narodne.²⁰

Braćo Hrvati! Presretan sam u ovaj čas kao i vi svi! Mi osjećamo i znamo, zašto smo danas birali svoga pastira, biskupa Grgura. Zato da on brani ono, što su nam isposlovali braća Ćiril i Metodije, a to su svete knjige za naše hrvatsko bogoslužje.²¹

Zahvala izabranoga biskupa:

Dragi narode! Zahvaljujem se Bogu na milosti, kojom je danas obdario, da sam vašim glasovima postavljen vašim pastirrom. Papa je pastir stada cjelokupna naše sv. Crkve. Sv. Pavao utemeljio je crkvenu zadrugu u velikome gradu Rimu, odakle se raširila nauka božja čitavom Europom, svima narodima i jezicima. Naši su pređi prihvatili riječ božju iskreno i duboko u svoja srca, a i mi ćemo je slušati i čuvati, širiti i slaviti, a to možemo samo u svom materinjem jeziku!²²

U romanu se ističe i domoljubno djelovanje biskupa Grgura Ninškoga i njegovo zalaganje za bogoslužje na hrvatskome jeziku.

Draga braćo! Vi znadete da su nauk našeg Krista i njegov život opisali njegovi učenici, apostoli. Sveta se dakle nauka nalazi upisana i tako ušćuvana u sv. knjigama. Takove sv. knjige imademo i mi na svome materinjem jeziku. Zato, draga braćo, moramo se svojski brinuti, da naše mladeži što više znade čitati i pisati hrvatskim svojim jezikom.²³

4.4. Borba protiv vanjskih prijetnji

U duhu povijesnoga romana prisutna je narativna os o obrani od stranih neprijatelja (npr. Bugari, Mađari), što simbolizira trajnu ugroženost, ali i otpornost hrvatskoga naroda. Politički i vojni saveznici/neprijatelji često su arhetipski profilirani: saveznici su vjerni i poštteni, neprijatelji okrutni i podli (npr. bugarski car Simeon prikazan je negativno kao i mađarski vojskovođe). Takav tip prikaza koristi se za emocionalno pozicioniranje čitatelja.

20 *Isto*, str. 86.

21 *Isto*, str. 88.

22 *Isto*, str. 90.

23 *Isto*, str. 374.

Govoriš mi o vojni, a slušajući te osjećam se u njoj i vidim vilenog konja i konjanika, motrim njegovu trku, čujem njegov divlji i vojni poklič, a osjećam brojni i teški topot nepregledne konjice koja već desetljećima hara tolike narode. Ali mene još neka nesavladiva čežnja osvaja i sili da joj se suprotstavim još jačom snagom i junaštvom, pa da joj kažemo: stoj! Otac mi je Slavomir govorio: „Sine, narod na konjici, Mađari, poplavljuju narode, narod odrastao na konjima pobjeđuje sve, stoga se vježbaj i ti i tvoji drugovi, jer će se na maču dijeliti mejdan naroda i sloboda.“ Tako je i bilo.²⁴

4. 5. Opis ambijenta i kulturnoga konteksta

Banovac gradi povijesni ambijent kroz detalje, mentalitet i običaje. Autor vrlo detaljno opisuje srednjovjekovno okružje: izgled dvorova, vojnih logora, crkvenih svečanosti i narodnih običaja, ljepotu hrvatskih krajeva. Ovi opisi nisu samo dekorativni, nego stvaraju uvjerljiv vremenski okvir te pridonose vjerodostojnosti radnje. Isto tako, služe kao sredstvo za prikaz političke i kulturne zrelosti tadašnje Hrvatske — osobito u odnosu na druge narode (npr. Mađare, Bugare, Bizantinca) koji se često prikazuju kao prijetnje hrvatskomu suverenitetu.

Opis mora: Na istoku je zasjajala daleka morska površina, kao da se na tom dijelu obzorja pali vatra, koja nastoji da prodre u te morske pučine. Neka joj nada i ugodni osjećaj prođe mislima, a srce uzdrhta od časovitog uzbuđenja, ljepote obzorja i morske pučine! – O Bože dobri, kolike ljepote! U njoj gledam i tvoju dobrotu, u nju se nadam!²⁵

Opis Dubrovnika: Pred očima joj se prikaže čarna morska pučina, a na njoj se ističe otok Lokrum kao gusto obrasli zeleni busen na pokošenoj livadi. Morem su plovile ladjice ribara, za koje se odmah sjeti da su je spasili i zato je obuze neka dragost prema njima. Sada je pogledala u luku, u lijepi položaj grada ukusno izgrađen, što joj se sve izvanredno svidjelo.²⁶

Opis Makarske: Tako je ispod Biokova spavala lijepa i bijela makarska, opkoljena tvrdim zidom. Naokolo se prostirahu prirodne krasote: šaroliki mirisni voćari, bujni vinogradi, zeleni maslinici, polja i gajevi, dišući mirisom, svježinom i dahom mira.²⁷

24 *Isto*, str. 60.

25 *Isto*, str. 129.

26 *Isto*, str. 136.

27 *Isto*, str. 119.

4. 6. Ideološka i nacionalna komponenta narativa

Jedna od ključnih funkcija narativa u ovome romanu jest ideološka – potvrditi nacionalni identitet kroz slavljenje „zlatnoga doba” hrvatske povijesti. Banovčev roman uklapa se u tradiciju književnoga stvaranja mita koji služi za identitetsku koheziju. Kao što su u 19. stoljeću autori vršili gradnju nacionalnih narativa, Banovac nastavlja s istom zadaćom u 20. stoljeću, čuvajući i učvršćujući simboliku kralja Tomislava. Banovac piše u kontekstu dvadesetih godina 20. stoljeća, kada je Hrvatska bila dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i kada se nacionalna svijest pokušavala očuvati kroz kulturu i književnost. U tome smislu roman o Tomislavu nije samo literarno djelo nego i politička poruka (alegorija): prošlost kao inspiracija za očuvanje narodne samosvijesti u suvremenim okolnostima. Likovi u romanu koji ugrožavaju jedinstvo, suradnju s Rimskom Crkvom ili ne pokazuju odanost domovini prikazani su kao negativni — često stereotipizirano, ali u skladu s funkcijom narativa. Roman nosi i skriveno nezadovoljstvo tadašnjim stanjem (Kraljevina SHS). Uzdizanjem „zlatnoga doba” Tomislava ukazuje na činjenicu da su Hrvati imali povijest državnosti, što služi kao poticaj za nacionalno samopouzdanje.

Nakon završetka dolazi i epilog koji je autor naslovio *Zaglavak*, a u kojemu se spominje napad bugarske vojske predvođene carem Simeonom koji je uslijedio nakon pola godine. No, ujedinjena Hrvatska pobijedila je i tu moćnu silu i, kako navodi autor, potvrdila kako „Duvanjska svečanost ne bijaše niti priča, niti časovito svjetlo, već uspjeh, djelo velikog rada i narodne snage”²⁸.

U ovome završnom dijelu svoje romaneskne dilogije referira se autor i na ratove s Osmanlijama koji su trajali gotovo četiri stoljeća u borbi za opstanak, slobodu i čast. U završnome epilogu autor se iz perspektive svoga vremena pita kakvim je životom živjela utemeljena Kraljevina Hrvatska navršivši tisuću godina svoga postojanja i gradi usporedbu na recentne političke prilike.

Pa kako je prije hiljadu godina veliki joj sin Tomislav ujedinio njezine sinove i visoko digao njezin luč, svjetlo vjere u slobodu, pravdu, istinu i čovječstvo, – tako opet i danas ujedinjeni njezini sinovi složno, svjesno, snažno i visoko dižu isto svjetlo. No to se svjetlo razbuktilo i raširilo poput ogromne žarulje, koja ne rasvjetljuje više samo njihove domove, već njezin blagotvorni traci daleko prelaze međe domovine Hrvatske!²⁹

28 *Isto*, str. 379-380.

29 *Isto*, str. 382.

Zaključak

Povijesni roman književni je žanr koji svojim narativom balansira između povijesne točnosti i umjetničke slobode. Njegova snaga leži u sposobnosti da prošlost učini živom, kompleksnom i emocionalno dokučivom. Narativne tehnike koje koristi omogućuju višeslojnu interpretaciju povijesnih događaja, a čitatelju otvaraju prostor za refleksiju o vlastitome identitetu i povijesnoj pripadnosti. U tome smislu, povijesni roman nije tek žanrovska forma – on je most između jučer i danas, između dokumenta i sna, između činjenice i poruke.

Roman *Tomislav, prvi kralj Hrvata* Josipa Banovca ubrajamo u velike povijesne romane („veliki roman hrvatske prošlosti”), a iznosi fikcionaliziranu inačicu života i vladavine kralja Tomislava, koji je oko 925. godine postao prvi vladar koji je nosio kraljevsku titulu u Hrvatskoj. Tema je naracija povijesti – konkretno, pokušaj rekonstrukcije života i vladavine kralja Tomislava kao simbola snažne i neovisne Hrvatske, njegove borbe, vojnih i političkih izazova te važnosti njegove osobe za hrvatski nacionalni identitet. Riječ je o klasičnome povijesnom romanu s epskim i realističnim elementima. U romanu se povijesni narativ koristi kao sredstvo afirmacije nacionalne svijesti kroz heroizaciju prvoga hrvatskog kralja. Banovac ne samo da rekonstruira politički kontekst 10. stoljeća nego i stvara narativ u kojem se Tomislav pojavljuje kao uzor kraljevske mudrosti, vojničke hrabrosti i državničke razboritosti – što ga čini paradigmatiskim junakom hrvatske povijesti.

Stilski i narativno djelo zadržava klasičnu, linearnu strukturu i bogat jezični izraz s patetičnim tonom, čime nastoji emotivno povezati čitatelja s likovima i poviješću. Banovčeva fikcija doprinosi kolektivnome kulturnom pamćenju, potvrđujući kralja Tomislava kao ključnu figuru hrvatske nacionalne mitologije. U suvremenome kontekstu važno je prepoznati i književnu vrijednost romana, ali i njegovu funkciju unutar širega procesa oblikovanja povijesne svijesti i identiteta.

Narativne tehnike koje koristi – poput heroizacije glavnoga junaka, stiliziranoga dijaloga, povijesne scenografije i ideološke strukture – jasno pokazuju da autor ne želi samo pripovijedati o prošlosti nego i tumačiti sadašnjost kroz prizmu povijesnih uzora.

Roman *Tomislav, prvi kralj Hrvata* Josipa Banovca predstavlja značajan doprinos hrvatskoj povijesnoj i nacionalnoj književnosti, po-

sebice u kontekstu oblikovanja nacionalnoga identiteta kroz književni mit. Banovac koristi lik kralja Tomislava kao simbol državnosti, hrabrosti i jedinstva, gradeći narativ koji nadilazi strogu historiografsku točnost i usmjerava se na ideološku afirmaciju hrvatske prošlosti. Njegov roman nastavlja tradiciju povijesnoga romana 19. stoljeća, u kojoj se povijesni likovi i događaji koriste kao sredstva političkoga i kulturnoga osnaživanja nacije

U vremenu kada se identiteti preispituju, a povijest često interpretira ovisno o političkome trenutku, ovakvi romani dobivaju dodatnu vrijednost. Banovčev roman nije samo književno djelo nego i svjedočanstvo o pokušaju da se preko književnosti očuvaju povijesna svijest i narodni ponos.